

מורה חיילת או שירות לאומי בהוראה? מחקר שדה

יחיאל פריש ומשה סטופל

דעה רווחת בקרב מגזרי אוכלוסייה שונים היא שבקרב הדור השני במשפחה נוטים לבחור ולעבוד בתחומי העיסוק של דור ההורים.

בהקשר זה עולה השאלה, האם עיסוק של בנות שירות לאומי או מורות חיילות בתחומי חינוך, הוראה והדרכה כשלב מקדים ללימודים אקדמיים משפיע על בחירת ההוראה כמקצוע לחיים?

כחלק ממחקר מקיף בנושא הושוּו במחקר שדה היבטים שונים של בנות השירות הלאומי שעסקו בתחומי הוראה ושל מורות חיילות בחסות האגף לתרבות תורנית של משרד החינוך.

בוגרות החינוך הממלכתי דתי מסיימות את לימודי התיכון בתחושה של מחויבות אישית למדינה ולצרכיה – פרי חינוך ערכי שקיבלו בבית ההורים, במוסדות החינוך¹ ובתנועות הנוער.

1 קווים מנחים למדיניות החינוך הממלכתי דתי, מהדורה שלישית מורחבת, מינהל החינוך הדתי, משרד החינוך והתרבות, ירושלים תשנ"ג, 11–13, 16–17.

מאפיין בולט למוסדות החינוך העל יסודי של החינוך הממלכתי דתי הוא המגוון הרחב של סוגי בתי הספר: ישיבות, אולפנות, תיכונים רגילים או מקיפים חד-מיניים או מקיפים דו-מיניים, ונבדלים מוסדות החינוך הללו, זה מזה, בהטרונגיות הרבה, בחתכים החברתיים-כלכליים וברקע הדתי תורני של בתי ההורים אשר מהם מגיעים התלמידים.

לכן אפשר למצוא בוגרות חינוך ממלכתי דתי המממשות את מחויבותן האישית על ידי שירות צבאי של שנתיים בתפקיד מורות חיילות, ואילו האחרות עוסקות בחינוך ובהוראה במשך שנה או שנתיים (לפי בחירה אישית) בשירות לאומי.

מצד העשייה בשדה החינוך יש להדגיש שהן המורה הדתית החיילת הן נערת השירות הלאומי מבצעות במידה רבה את אותה עבודה, לעתים אף באותו בית ספר.

אם כן, מדוע ניצבת חומת הפרדה בין שתי המסגרות, עד שאחת מהן נחשבת אסורה לחלוטין – המסגרת הצבאית, לפי פסיקת רבנים מגדולי הדור והרבנות הראשית שהלכה בעקבותיהם ואף רבנים מובילים בציונות הדתית?

שיטת המחקר

מחקר השדה התבסס על שיחות אישיות עם מנהלי מוסדות תיכוניים לבנות, שבוגרותיהם המשכו לשירות לאומי/צבאי. רוב מוסדות החינוך שלהם נעזרו בבנות שירות לאומי או במורות חיילות למגוון פעילויות חינוך והוראה.

המנהלים נשאלו לדעתם האישית על שירות של מורות חיילות, וכן נשאל הצוות המוביל הבית ספרי בסוגיה זו (רב בית הספר, היועצת, מחנכים בשכבות י"א-י"ב, חברי הנהלה). עוד נבדקה האפשרות למתן הסברה על המסלול לתלמידות י"א-י"ב מפי נציג מטעם הגופים העוסקים בהכנה לשירות צבאי: האגף לתרבות תורנית, צבא הגנה לישראל, עמותת "אלומה", ומדרשות לבנות.

עיקר המחקר התבסס על ראיונות אישיים ועל מילוי שאלונים על ידי קבוצה גדולה של מורות חיילות ובוגרות הנתיב ועם קבוצה גדולה יותר של נערות שירות לאומי או בוגרות שעסקו בחינוך, ונאספו נתונים משנת תשס"א ועד תשס"ז (כולל). הנשאלות נבחרו במדגם מקרי בשערי מכללות ומוסדות להשכלה גבוהה ללא כל תיאום עם הגופים המפעילים. מקצת הנשאלות היו סטודנטיות במכללת שאנן.

במימד האישי נתבקשו המרואיינות לענות על מספר שאלות, שלחלקן היה מדרג של מספר רמות.

להלן כמה נושאים שהבנות נשאלו עליהם כדי להכיר מקרוב את שני המסלולים, לְדָרַג עמדות ולהבין דעות:

- טיב ההכנה בצד הדתי לקראת השירות.
 - טיב ההכנה לקראת משימות החינוך וההוראה והמשך הליווי לאורך השירות.
 - מידת האפשרות לשמור על אורח חיים דתי במהלך השירות.
 - הפעלה ושילוב של פעילות דתית תומכת ומחזקת במהלך השירות על ידי הגופים הממונים (השירות הלאומי, צבא הגנה לישראל, מוסדות החינוך, עמותות מסייעות).
 - העיסוק בחינוך והוראה במהלך השירות כמרכיב וכגורם משפיע על בחירת התחום למקצוע לחיים.
 - האם תמליץ למועמדות בעתיד להצטרף למסלול שבחרה ?
- המורות החיילות נשאלו שאלות בכמה נושאים נוספים :
- האם לבחירת המסלול קיבלת הסכמת הורים ?
 - האם קיבלת היתר לשירות צבאי מרב או מסמכות תורנית אחרת, ולאיזה מגזר אפשר לשייך את נותן ההיתר (דתי לאומי, חרדי, אחר) ?
 - מה היחס שקיבלת מהסביבה הקרובה בשל בחירת מסלול השירות ?
 - מה השפעת הבחירה על הסיכוי לזיווג עם בחור בוגר ישיבת הסדר ?
- המחקר נערך בסיוע סטודנטיות של המכללה כחלק ממחקרים שבוצעו למילוי המטלות בקורס אינטגרציה בחינוך.

לסוגיית השירות הצבאי לחיילות

נושא גיוס בנות לצבא מצד ההלכה העסיק את חכמי ישראל לאורך הדורות במתן פרשנות לדברי התלמוד: "... במלחמות מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה".² והרמב"ם פסק: "במה דברים אמורים שמתזירין אנשים אלו מעורכי המלחמה? במלחמת רשות, אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה".³

דברים אלו אמורים במלחמת מצווה, וגדולי ישראל התלבטו בשאלה האם מלחמות ישראל בדורנו הן מלחמות מצווה המחייבות את בנות ישראל להשתתף בהן.⁴

עוד נאמר בתלמוד: "ר' אליעזר בן יעקב אומר מנין שלא תצא אישה בכלי זיין למלחמה תלמוד לומר: 'לא יהיה כלי גבר על אשה' (דברים כ"ב, ה)".⁵

רבנו בחיי בן רבי אשר כותב בפירושו לדברים כ"ב, ה': "מנע הכתוב כלי זיין מן האשה כדי שלא תצא למלחמה ותהיה סיבה לזנות".

ידוע שבנות רבות מכל רובדי האוכלוסייה (בכלל זה ממשפחות דתיות ואף חרדיות) השתתפו במחתרות במערכת הצבאית שקדמה להקמת המדינה. ראוי לציין שבאותה עת הייתה ההצטרפות למאמץ התנדבות ולא חובה ממוסדת.⁶

עם הקמת המדינה וקביעת החוק להתייצבות לשירות ביטחון התעורר ויכוח נוקב בנושא הגיוס לצבא הגנה לישראל של בנות ממשפחות דתיות: הציבור החרדי אסר איסור גורף וחד-משמעי גיוס בנות לצבא הגנה לישראל, ואילו בקרב הציבור הדתי (הלא חרדי) נמשכו

2 בבלי, סוטה מ"ד ע"ב.

3 משנה תורה, הלכות מלכים ז', ד'.

4 ש' גורן, "צבא ומלחמה לאור ההלכה", מחנים קכ"א (תשכ"ט), עמ' ח'; הנ"ל, "מלחמת רשות, מצווה או חובה", התורה והמדינה ב (תשכ"ט), עמ' צ"ח.

5 בבלי, נזיר נ"ט ע"א; ספרי, דברים, פיסקה רכ"ו.

6 מ' פרידמן, "היחידות הדתיות בהגנה ובפלמ"ח", הרצאה שנישאה בכנס עמדו"ת – הכיפה והכומתה, י"ד באייר תשס"ז (2 במאי 2007), מכללת אורות ישראל, אלקנה. ראו גם הנ"ל, "היחידות הדתיות בפלמ"ח", שאנן ד (תשנ"ח), עמ' 171–180.

הוויכוח והמחלוקות בנושא בין רובדי הציבור השונים לאורך כל שנות קיומה של המדינה, אף על פי שהוקמו מסגרות צבאיות מותאמות לשירות הבת הדתית.

חוק השירות הלאומי משנת תשי"ג⁷ היה מענה למי שהצהירה על היותה בחורה דתית וביקשה לפי החוק פטור משירות צבאי. השירות הלאומי היא מסגרת שאפשר להצטרף אליה בהתנדבות ולסייע במגוון רחב של תחומים: לזולת, לקהילה ולחברה. יש רבנים הרואים אף בשירות הלאומי מסגרת אסורה.

ראוי לציין גילוי דעת תורה שפרסמה הרבנות הראשית לישראל בשנת תשי"א בעניין "תיקון חוק שירות הביטחון העומד לפני הכנסת", וזה לשון הרבנות: "הננו, אחרי בירור המצב, מפרסמים דעת תורה, שגיוס נשים, אפילו פנויות, במסגרת צבאית באיזו צורה שהיא, אסור בהחלט".

על המסמך חתמו הרבנים הראשיים באותם ימים – הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג והרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל.

התנגדות חריפה לגיוס בנות הביע גם רבה של ירושלים בתקופת הקמת המדינה, הרב צבי פסח פרנק. בספרו הצבי ישראל, תחת הכותרת "דברי שלום ואמת", כותב הרב את הדברים האלה: "דעו לכם, כי בעיני שומרי-תורה בכל העולם קשה יום קבלת גזירת גיוס לנשים לשירות לאומי ויום ביצועו כיום חורבן המקדש [...] אפילו היו מגייסים בנות אך ורק לומר תהילים במסגרת צבאית יש להתנגד לזה בתוקף".⁸

בפסק הלכה של מספר רבנים משנת תשס"ו, ובראשם הרבנים הראשיים לשעבר, הרב שפירא והרב אליהו, בעניין הקמת מכינה קדם צבאית לבנות ושירות לאומי בכלל, נאמר: "אסור לגייס בנות לצבא בכל מסגרת שהיא גם אם קוראים לה 'דתית'".

גם הרב שלמה אבינר, ראש ישיבת עטרת כהנים, מהרבנים הבולטים בציבור הדתי לאומי, קובע: "גיוס בנות אסור בהחלט!"⁹ ולחידוק קביעתו הוא מביא את דברי הרב צבי יהודה

7 חוק השירות הלאומי תשי"ג, 1953, בתוך ספר החוקים, 134, עמ' 163–164.

8 צ"פ פראנק, הצבי ישראל, ירושלים תשל"א, עמ' קי"ח.

9 ש' אבינר, "גיוס בנות אסור בהחלט!", באהבה ובאמונה, פרשת בהעלותך, תשס"ז.

הכהן קוק: "בגיוס בנות יש חשש של נפילה רוחנית: יש אומרים, שאי אפשר לעמוד בלי נפילה, ויש אומרים, שאפשר, ושזה תלוי בבת, אך יש להבחין בין נפילה לנפילה, אבל באופן כללי יש נפילה".¹⁰

בנות שמתגייסות לצבא הגנה לישראל מתוך הרגשת שליחות הרב אבינר רואה בהן "טועה בדבר מצווה".

במענה לשאלה באתר האינטרנט כיפה – פורטל יהדות, על כך שמרכיב חשוב בשלילת השירות הצבאי הוא בעיות האווירה וחוסר הצניעות המאפיינים אותו, השיב הרב יובל שרלו, ראש ישיבת ההסדר בפתח תקווה ומרבני צהר:

אני חושב שביסודו של דבר, מה שנאמר בשאלה הוא נכון, ואלו לא סיבות משמעותיות. התנגדותי לגיוס בנות נובעת מתפיסת ההלכתית שאין דרכה של אישה לעשות מלחמה. לא בשל הפחד מהתקלקלות ולא מפני הרעיון שאישה צריכה להיות ברשות משהו.¹¹

במסגרת כנס בנושא בנות דתיות בצבא הגנה לישראל, שנערך בכנסת ביזמת חבר הכנסת הרב מיכאל מלכיאור, יו"ר ועדת החינוך, בחודש שבט תשס"ז, הציע הרב שאר-ישוב כהן, רבה של חיפה וחבר מועצת הרבנות הראשית, שהבת הדתית תצהיר תחילה שהיא דתית ואז תתנדב לצבא הגנה לישראל. לדעתו, הדבר יפתור את הבעיה ההלכתית של כפיית הבת. נראה לנו שיש ספק גדול אם הצעה זו תהיה מקובלת על הרבנים המובילים בקרב הנוער הדתי לאומי ועל שלטונות צבא הגנה לישראל.¹²

10 ש' אבינר, בת מלך: נשים ביהדות, תשס"ה, עמ' 40.

11 מתוך: www.Kipa.co.il, 25 בנובמבר 2007. הרב שרלו דן בבעיה ההלכתית, שאישה צריכה להיות ברשות אביה כשהיא רווקה וברשות בעלה כשהיא נשואה.

12 עיון הלכתי נוסף בנושא גיוס בנות ושירות לאומי ניתן למצוא אצל י' כהן, "גיוס בנות ושירות לאומי – עיון בהלכה", נאמני תורה ועבודה, הקיבוץ הדתי תשל"ט.

היקף הגיוס של בנות דתיות לצבא הגנה לישראל

נתונים

בציבור הדתי לאומי נושא גיוס הבנות לצבא הגנה לישראל נחשב רגיש ביותר. אם בשיבות התיכוניות מעודדים את הבוגרים לפנות לשיבות ההסדר, למכינות הקדם צבאיות ולנתיבים קרביים איכותיים ככל האפשר, הרי לא כן אצל הבנות: שירות צבאי לבנות נחשב איסור הלכתי על דעת הרוב המוחלט של הרבנים והפוסקים בציבור הדתי לאומי, ובמשנת החינוך הממלכתי דתי הקובעת את הקו החינוכי-ערכי, נאמר: "החינוך הממלכתי דתי יחנך [...] את תלמידותיו לשירות-לאומי התנדבותי בן שנתיים [...] ואת הבנות – לשירות לאומי בתחומי החינוך והסיוע בהוראה ובמסגרות המבטיחות את המשך הקיום של אורח חיים דתי".¹³

יותר מ-90% מבוגרות החינוך הממלכתי דתי (אחוז גבוה מאוד מאחוז הבנות החילוניות המתגייסות לצבא הגנה לישראל או פונות למסגרת התנדבותית) ממשיכות לשירות למען המדינה בשתי המסגרות: השירות הלאומי – המסגרת הגדולה ורחבת קשת העיסוקים האפשריים, והמסגרת הקטנה – שירות צבאי בכמה מסלולים, אשר רק לאחדים מהם "מעטפת" דתית.

ממסמך שהכין המרכז למחקר ומידע של הכנסת¹⁴ עולה שבשנת 2005 התגייסו לצבא הגנה לישראל 1581 בוגרות החינוך הממלכתי דתי, שהן כ-21.2% מכלל בוגרות המגזר באותה השנה.

משנת 2000 ועד שנת 2005 חלה ירידה של 3.6% בשיעור בוגרות החינוך הממלכתי דתי שהתגייסו לצבא הגנה לישראל. שיעורן הממוצע של המתגייסות לצבא בקרב בוגרות החינוך הממלכתי דתי בחמש השנים האחרונות הוא 22.5%.

13 קווים מנחים למדיניות החינוך הממלכתי דתי (לעיל הערה 1), עמ' 12, סעיף 1.4.

14 'וורגן וא' לוטן, שירות בנות דתיות בצה"ל: תמונה מצב ומדיניות מערכת החינוך, הכנסת – מרכז המחקר והמידע, ירושלים 2007.

טבלה מס' 1 : מספר בוגרות החינוך הממלכתי דתי שהתגייסו לצבא הגנה לישראל,

¹⁵2005–2000

שנת גיוס	מספר המתגייסות	מספר בוגרות בתי הספר התיכוניים בפיקוח ממלכתי דתי	אחוז המתגייסות מקרב הבוגרות באותה שנה
2000	1,694	6,840	24.8%
2001	1,536	6,685	23.0%
2002	1,570	6,940	22.6%
2003	1,606	7,171	22.4%
2004	1,634	7,544	21.7%
2005	1,581	7,465	21.2%
סה"כ	9,621	42,645	22.5%

15 מידע על מסלול מורות חיילות, אתר האינטרנט של האגף לתרבות תורנית:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Toranit/Bogrot/Morot>

טבלה מס' 2 : השיעור היחסי של בוגרות החינוך הממלכתי דתי מכלל החיילות המשרות בצבא הגנה לישראל, 2000–2005¹⁵

שנת גיוס	אחוז הבנות הדתיות בכלל הבנות בצבא הגנה לישראל
2000	6.3%
2001	5.8%
2002	5.7%
2003	5.9%
2004	5.9%
2005	5.9%
ממוצע	5.9%

עוד עולה מנתוני המסמך שעל אף האיסור של שירות צבאי לבנות דתיות שיעור היציאה של בנות דתיות לקצונה הוא 7.5% – גבוה משיעור היציאה לקצונה של כלל הבנות בצבא הגנה לישראל, שהוא 6.9%. משמעות הנתון האחרון היא שאם הבנות הדתיות מתגייסות לצבא הגנה לישראל, הרי הן בעלות שאיפה בולטת להתקדם במסלול הדרגות.

הסברה לקראת הגיוס לצבא ההגנה לישראל

בהתאם למעמדו של החינוך הממלכתי דתי בתקנות החינוך הממלכתי (סדרי הפיקוח), תשי"ז, נקבע: "במוסדות החינוך הממלכתי דתי, נתונות הסמכויות בעניינים פדגוגיים (אשר

מפורטים בתקנות), במידה שהן נוגעות לאופי הדתי של מוסדות החינוך הממלכתי-דתי, לראש המינהל לחינוך דתי".¹⁶

כאמור, מנהל החינוך הדתי מתנגד לגיוס בנות דתיות לשירות צבאי (על פי החלטתו לאמץ פסיקות של הרבנות הראשית). על סמך מדיניות זו אין המנהל מאפשר הסברה מרוכזת בנושא השירות הצבאי בבתי הספר שבפיקוחו.

כחלק ממדיניות החינוך הערכי-חברתי פרסם משרד החינוך את חוזר מנכ"ל שעניינו "הכנה לצבא הגנה לישראל – נכונות לשירות ומוכנות לצבא הגנה לישראל", ובו נאמר: "בחינוך הממלכתי דתי תודגש לבנות חשיבות השירות המשמעותי והתורם בשירות הלאומי".¹⁷ על פי החוזר יש להכין את התלמידות לקראת השירות על פי הדברים האלה:

- לטפח בקרב הבנות בבתי הספר הממלכתיים דתיים את הנכונות לשירות משמעותי ותורם בשירות הלאומי ולעמוד על סוגיות ייחודיות במסגרת השירות ובתהליך קבלת ההחלטות בדבר מסלולי השירות.

- להכין את בנות החינוך הדתי, המעוניינות לשרת בכלל צבא הגנה לישראל באופן פרטני.

עוד מצוין שם שבנות כיתה י"א בבתי הספר הדתיים ייפגשו עם בנות השירות הלאומי מתחומי שירות שונים, ובנות כיתה י"ב יבקרו במקומות שירות של בנות השירות הלאומי וביריד ובהשתלמויות המאורגנים על ידי עמותות השירות הלאומי.

אשר להכנה הפרטנית של בנות דתיות המעוניינות להתגייס לצבא הגנה לישראל, כפי שמצוין בחוזר המנכ"ל, מצוין מר שמואל בורקש, מפקח ארצי על יסודי החינוך הממלכתי דתי (בשיחת טלפון עם עורכי המחקר בכנסת), שהכנה זו מתבטאת בשיחות אישיות שעורך כל מחנך עם הבת המעוניינת לשרת בצבא הגנה לישראל ולומדת בכיתתו, ובהן ניתן לבת חיזוק אישי וייעוץ לקראת הבאות. לדבריו, מנהל החינוך הדתי אינו מתיר את מעורבותם של צבא הגנה לישראל ושל עמותת אלומה גם בהכנה פרטנית זו.

16 חוק החינוך הממלכתי, תשי"ג, 1953, סעיפים: 1, 2, (8), בתוך תקנות חינוך ממלכתי (סדרי פיקוח), תשי"ז, 1956.

17 חוזר מנכ"ל משרד החינוך, ירושלים תש"ס/4.

כפי שעולה מהנחיות מנהל החינוך הדתי, גם מנהל נוער וחברה במשרד החינוך, העוסק בהכנה לקראת שירות בצבא הגנה לישראל בחינוך העל-יסודי, אינו מעורב בהכנה הפרטנית של בנות דתיות המעוניינות לשרת בצבא הגנה לישראל.

מדברים אלו עולה שאין טיפול רשמי או ממוסד להכשרת בנות דתיות המבקשות לשרת בצבא הגנה לישראל. הכנת בנות שבכל זאת מקבלות הכשרה לקראת השירות הצבאי נעשית בדרך כלל מחוץ לכותלי מוסדות החינוך, ובדרך כלל ביזמה של הורים, של מפקחי האגף לתרבות תורנית במשרד החינוך, של גופים בעלי עניין בצבא הגנה לישראל, של עמותת אלומה ושל מדרשות לבנות. לאחרונה הצטרפה לפעילות גם מכינה קדם צבאית לבנות.

לעתים פעילויות אלו מתבצעות בסיוע עקיף של מנהלים שאינם שלמים עם המדיניות של מנהל החינוך הדתי בנושא ורואים בפעילות זו דבר הכרחי עבור בנות שהחליטו להתגייס.

ממידע אישי ומאתר אינטרנט העוסק בענייני הציבור הדתי עולה שלאחרונה הוחתמה עצומה למען הכנה לצבא הגנה לישראל במוסדות דתיים לבנות, וזה לשונה: "אנו מודעות לפסק ההלכה, האוסר על בנות לשרת בצבא הגנה לישראל, אך קוראות לרבנים לאפשר נגישות למידע ולהכנה מנטאלית למתגייסות". יוזמות העצומה – חיילות דתיות, מבקשות להגיש את החתימות לשרת החינוך. ההחתמה על העצומה גוועה בטרם זכתה למענה ממשי. ייתכן שאירועי ההתנתקות, הפינוי האלים של ההתנחלות בעמונה והאווירה הציבורית לאחר מלחמת לבנון השנייה תרמו לכך.

הכנה טרום שירות וליווי במהלך השירות הצבאי

בנות דתיות שהחליטו להתגייס לצבא הגנה לישראל יכולות לבחור מסגרת כללית (מספר רב של חילות ותחומים) או מסלולים ייעודיים לחיילות דתיות, כגון מורות חיילות בחסות האגף לתרבות תורנית במשרד החינוך, גיוס לגרעינים תורניים שמפעילה עמותת אלומה ומסלול גיוס המשלב לימודים במדרשה.

ממידע מאגף משאבי אנוש בצבא הגנה לישראל עולה שהצבא מאפשר לבנות דתיות לשרת בקבוצות של בנות בלבד (ללא חיילים).

עמותת אלומה היא הגוף העיקרי המסייע לבנות הדתיות המתגייסות. העמותה פועלת לאיתור בנות העומדות להתגייס לצבא הגנה לישראל ומתחילה בליווי כבר לפני כן, וממשיכה אותו במהלך השירות. בעת ההכנה לצבא הגנה לישראל פועלת העמותה בעשרים וחמישה בתי ספר (מתוך שישים ושבעה) של החינוך הדתי לאחר פנייה של תלמידות המעוניינות לקבל מידע והכנה.¹⁸

הפרויקט "הבת הדתית בצבא הגנה לישראל" מופעל משנת 2003 ונועד לספק מענה לשאלותיהן של נערות מהמגזר הדתי המביעות התעניינות בגיוס לצבא הגנה לישראל ולסייע להן בתהליך המיון והגיוס. הפעילות היא בסיוע עמותת אלומה.

לצד פעילותה של אלומה החלה לפעול בשנת הלימודים תשס"ז המכינה הקדם צבאית לבנות דתיות "צבא הגנה לישראלי" בקיבוץ משואות יצחק.

כאמור קיים מסלול גיוס משולב לימודים במדרשות - שירות צבאי מלא של שנתיים ימים ולימודים של שמונה חודשים עד שנה במדרשה תורנית, כאשר השירות הצבאי רציף או מפוצל, לפי החלטת המדרשה. המסלול פועל בשיתוף עם שלוש מדרשות: מדרשת עין הנציב של הקיבוץ הדתי, מדרשת לינדנבאום בירושלים ומדרשת עתיד במדבר בירוחם.

מורות חיילות – תרבות תורנית

מסלול זה שנבדק במחקר הנוכחי מאפשר לבנות דתיות שירות צבאי בתחומי חינוך והוראה במסגרת דתית ובליווי הפיקוח של האגף לתרבות תורנית במשרד החינוך. התנאים דומים לתנאי השירות של יחידת המורות הארצית בצבא הגנה לישראל, אך יש ליווי מיוחד והתחשבות רבה בצרכים האישיים של הבת הדתית.¹⁹ בשנים תשס"ג– תשס"ז שירתו בכל שנה בממוצע כתשעים וחמש מורות חיילות דתיות.

18 מתוך: www.aluma.org.il, 25 נובמבר 2007.

19 ראו לעיל הערה 15.

תוצאות המחקר ומסקנותיו

במחקר נכללו שמונים ושתיים בנות שירות לאומי, שבשירותן עסקו בתחומי חינוך והוראה, וחמישים ושמונה מורות חיילות דתיות בחסות האגף לתרבות תורנית של משרד החינוך. הנתונים נוגעים לשירות בין תשס"א לתשס"ז (כולל). מרווח השנים מאפשר לבוגרות המסלולים להשיב על שאלות המחקר גם ממבט בוגר, כשכמה מהן כבר הקימו משפחות משלהן.

השאלונים היו אנונימיים והנשאלות התבקשו רק לציין את המחוז שבו למדו: צפון, מרכז – גוש דן, דרום, יהודה ושומרון, רמת הגולן.

פירוט מחוזות הלימוד לימד על פריסה ארצית של הבנות שהשתתפו במדגמים, אף כי לא מייצגת את הפיזור הארצי של מוסדות החינוך הממלכתי דתי.

נתוני רקע על משתתפות המחקר

נתוני הרקע של בנות השירות הלאומי מופיעים בטבלאות מס' 3–4. נתוני הרקע של המורות החיילות מופיעים בטבלאות מס' 5–6.

טבלה מס' 3: נתיב הלימודים בתיכון – בנות שירות לאומי

אחר	עיוני	אולפני	
3	21	58	מספר בנות
4%	26%	70%	אחוז הבנות בנתיב מכלל הבנות

טבלה מס' 4: משך השירות הלאומי, סיום השירות הלאומי, המשך לימודים

לקראת תואר בהוראה

סה"כ	סיימו שירות לאומי	עדיין בשירות לאומי	סיימו שנתיים של שירות	המשיכו או סיימו לימודים
82	65	17	45	19
אחוז הממשיכות ללימודי הוראה מבין מסיימות השירות הלאומי				
29%				

טבלה מס' 5: נתיב הלימודים בתיכון – מורות חיילות

אחר	עיוני	אולפני	
1	29	28	מספר החיילות
2%	50%	48%	אחוז החיילות בנתיב מכלל החיילות

טבלה מס' 6: סיום שירות צבאי, המשך לימודים לקראת תואר בהוראה

סה"כ	סיימו שירות צבאי	עדיין בשירות צבאי	המשיכו או סיימו לימודים לקראת תואר בהוראה
58	41	17	12
אחוז הממשיכות ללימודי הוראה מבין מסיימות השירות הצבאי			
21%			

מאפיינים בולטים מנתוני הרקע

- מבין בוגרות השירות הלאומי 69% מהן סיימו שירות של שנתיים.

- מבין בנות השירות הלאומי 70% בוגרות נתיב אולפני לעומת 48% בוגרות נתיב אולפני בין המורות החיילות.
- מבין בנות השירות הלאומי 26% בוגרות נתיב עיוני לעומת 50% בוגרות נתיב עיוני בקרב המורות החיילות.
- מבין בוגרות השירות הלאומי 29% המשיכו או סיימו לימודים לקראת תואר בהוראה.
- מבין בוגרות המסלול של המורות החיילות 31% המשיכו או סיימו לימודים לקראת תואר בהוראה.²⁰

טבלה מס' 7 : עמדת מנהלים בדבר הצגת מסלול מורות חיילות בתוך מוסדות החינוך

דעה אישית על שירות מורות חיילות			מאפשרים הצגת המסלול בתוך בית הספר	מונעים הצגת המסלול בתוך בית הספר
עמדה חיובית	עמדה אמביוולנטית	התנגדות מוחלטת		
4	7	9	2	18

רוב המנהלים המונעים את הצגת המסלול בתוך בית הספר ציינו, שמחוץ לכותלי בית הספר אין הם מונעים מפגשים עם מפקחי האגף לתרבות תורנית, עמותת אלומה או נציגות

²⁰ בחמש עשרה השנים האחרונות ניכרת מגמה מתמשכת של התרחבות הנתיב האולפני על חשבון הנתיב העיוני והטכנולוגי בחינוך העל יסודי לבנות החינוך הממלכתי דתי. יש לתת את הדעת שבכמה מהמוסדות הנתיבים שנקראים "אולפנה" הם נתיבים עיוניים בתוספת קטנה של חינוך תורני. במחקר הנוכחי היה קשה להעריך אם השינויים בנתיבי החינוך הממלכתי דתי התבטאו בטבלאות מס' 4 ו-6 בשל פריסת השנים תשס"א-תשס"ז.

הצבא. חמישה ממנהלים אלו ציינו שבעקיפין הם מסייעים להסברת המסלול על ידי הפעלת נציגות הורי התלמידות, אך ביקשו שלא לפרסם את שם המוסד.

היתר תורני לשירות צבאי

קבלת היתרים מרבנים לשירות במסלול מורות חיילות, * קבלת היתר מסמכות תורנית על בסיס אישי או היתר מותנה. **

טבלה מס' 8 : קבלת היתרים מרבנים למסלול מורות חיילות

קבלו	לא קיבלו	
25	33	מספר המורות החיילות
43%	57%	האחוז מכלל המורות החיילות

* היתר על בסיס אישי - היתר שהתקבל מרב לבנות מסוימות ולא אישור גורף.

** היתר מותנה - היתר שכלל התניות, כגון מקום השירות ומקום המגורים במהלכו, אי-נשיאת נשק, קיום של מעטפת תורנית תומכת המאפשרת אורח חיים דתי ושמירה על צניעות ("מעמד מתנדבת" לא הועלה בפני הרב; מעמד של מתנדבת לשירות בצה"ל הוצע על ידי רבנים שונים כדי לעקוף את חוק גיוס החובה של בנות).

טבלה מס' 9 : סיווג הרבנים נותני ההיתרים

רב מהמגזר החרדי	רב המשתייך לציבור הדתי הלאומי	רב קהילתי/יישובי	רב מצוות המוסד	
-----------------	-------------------------------	------------------	----------------	--

5	18	8	10	מורות חיילות בעלות היתר לשירות צבאי
20%	72%	32%	44%	האחוז מכלל מקבלות ההיתר

ראוי להדגיש שיש כפילויות בסיווג הרבנים נותני ההיתרים האישיים לשירות של מורות חיילות. המשמעות של הכפילות היא שחלק מהרבנים עונים ליותר מסיווג אחד, כגון רב בית-ספר שהוא גם רב שכונה וגם נמנה על רבני הציונות הדתית.

מאפיינים בולטים – היתרים לשירות במסלול מורות חיילות

- 57% מכלל המורות החיילות הצטרפו למסגרת ללא קבלת היתר מסמכות תורנית.
- 72% מהרבנים שנתנו היתר אישי, משתייכים לציבור הדתי לאומי.
- כמעט מחצית מאותן מקבלות ההיתר לשירות במסלול מורות חיילות קיבלו אותו מסמכות הלכתית השייכת לסגל בית-הספר.
- כ-20% מבעלת ההיתר קיבלו אותו מרב השייך למגזר החרדי.
- כמה מהמורות החיילות התקשו לקבוע אם הרב המתיר הוא חרדי או דתי לאומי (צורת לבוש, סוג הכיפה).

טבלה מס' 10 : התפלגות הסכמות ההורים לשירות במסלול מורות חיילות

התנגדות שני ההורים	הסכמת אחד מההורים	הסכמת שני ההורים	
10	7	41	מספר המורות החיילות

17%	12%	71%	האחוז מכלל המורות החיילות
-----	-----	-----	---------------------------

טבלה מס' 11 : התפלגות הסיבות להעדפת השירות הלאומי *

עידוד ותמיכת ההורים	המלצת צוות בית הספר	סיכוי גבוה להינשא לבחור תורני	מסגרת גמישה ונוחה	איסור הלכתי לשירות צבאי לבנות	
61	31	29	25	51	מספר בנות השירות הלאומי
74%	** 38%	35%	30%	62%	האחוז מכלל בנות השירות הלאומי

* יש גם שילוב של סיבות להעדפת השירות הלאומי.

** אחוז ההשפעה של הצוות הבית ספרי על היוצאות לשירות צבאי של מורות חיילות.

מאפיינים בולטים

- העידוד ותמיכת ההורים והאיסור ההלכתי של שירות צבאי לבנות הם המניעים העיקריים להעדפת השירות הלאומי.
- לצוות החינוכי תורני של בית הספר יש השפעה רבה למדיי על בחירת המסגרת.
- גם הגמישות של מערכת השירות הלאומי והסיכוי לְבנות חיי משפחה עם בחור תורני (לדוגמה בוגר ישיבת הסדר) הם גורמים חשובים.

טבלה מס' 12 : היחס בין מקום מגורים למקום השירות הלאומי

מגורים מחוץ לבית	מגורים בבית	
67	15	מספר בנות שירות לאומי
82%	18%	האחוז מכלל בנות השירות הלאומי

טבלה מס' 13 : היחס בין מקום מגורים למקום שירות המורות החיילות

מגורים מחוץ לבית	מגורים בבית	
54	4	מספר המורות החיילות
93%	7%	האחוז מכלל המורות החיילות

מאפיינים בולטים

- השיעור של בנות השירות הלאומי המבצעות את השירות כשהן גרות בבית ההורים גבוה ב-11% מזה של המורות החיילות.
- נתון זה מלמד על המרחב הגדול של מקומות ההשמה של השירות הלאומי. בשל כך גדלה במידת מה יכולת הפיקוח של ההורים על הבנות במהלך השירות.
- מדיניות יחידת המורות החיילות היא מגורים משותפים של שתי חיילות לפחות, בבחינת "כל אחת מחזקת את חברתה".

טבלה מס' 14 : רמת ההכנה לקראת משימות ההוראה

בלתי-מספקת	בינונית	טובה ומעלה		
8	24	50	מספר בנות השירות	בנות שירות לאומי
10%	29%	61%	האחוז מכלל בנות השירות	
4	13	41	מספר המורות החיילות	מורות חיילות
7%	22%	71%	האחוז מכלל המורות החיילות	

מאפיינים בולטים

- רמת ההכנה המשוקללת לקראת משימות ההוראה גבוהה בקרב המורות החיילות יותר מזו של בנות השירות הלאומי.
- כ-7%–10% מכלל הבנות בכל מסגרת אינן מרוצות מרמת ההכנה לקראת משימות ההוראה.

טבלה מס' 15 : השתתפות בפעילות תורנית תומכת של הגופים המפעילים*

(אגודות השירות הלאומי והיחידה למורות חיילות)

לא השתתפו	השתתפו		
33	59	מספר בנות השירות	בנות שירות לאומי **
28%	72%	האחוז מכלל בנות השירות	
3	55	מספר המורות החיילות	מורות חיילות **
5%	95%	האחוז מכלל המורות החיילות	

* לא נכללו בנתונים פעילויות יזומות מטעם מוסדות החינוך – מקום השירות או גופים מקומיים אחרים.

** בנתונים "השתתפו" נכללות רק בנות שלפחות פעם בחודש השתתפו בפעילות (ימי-עיון, הרצאות והשתלמויות תורניות).

מאפיין בולט

- שיעור המורות החיילות שהשתתפו בפעילות תורנית, עולה במידה ניכרת על שיעור בנות השירות הלאומי. ייתכן שהסיבה היא שבמערכת הצבאית מודגשות יותר המשמעת והאכיפה.

טבלה מס' 16 : שינויים ברמת קיום מצוות במהלך השירות הלאומי

ירדה	לא השתנתה	עלתה	
------	-----------	------	--

9	23	16	מספר בנות השירות הלאומי
21%	54%	25%	האחוז מכלל בנות השירות

טבלה מס' 17 : שינויים ברמת קיום מצוות במהלך השירות הצבאי

ירדה	לא השתנתה	עלתה	
9	23	16	מספר המורות החיילות
19%	48%	33%	האחוז מכלל המורות החיילות

מאפיינים בולטים

- אצל כמחצית מכלל המשרתות בשני הנתיבים לא חל שינוי ברמת קיום המצוות.
- אפשר לראות שבשני הנתיבים יש עלייה מסוימת ברמת קיום המצוות, כשהבולטת יותר היא בקרב המורות החיילות.

- הסברים אפשריים לעלייה ברמת קיום המצוות במהלך השירות ובסיומו:
 - מסגרת תורנית תומכת: המשך קשר עם מדרשות, פעילות תורנית שבועית.
 - פעילות קבוצתית וחיזוק בתוך הקבוצה במגורים או פעילות משותפת.
 - התבגרות והכנה לחיי משפחה ולימודי המשך.

טבלה מס' 18: מידת שביעות הרצון מהעשייה במהלך השירות

לא מספקת / מאכזבת	בינונית	טובה	טובה מאוד		
10	15	25	19	מספר בנות השירות הלאומי	בנות שירות לאומי
14%	22%	36%	28%	האחוז מכלל בנות השירות הלאומי	
3	10	18	18	מספר המורות החיילות	מורות חיילות
6%	20%	37%	37%	אחוז מכלל המורות החיילות	

מאפיינים בולטים

- מידת שביעות הרצון המשוקללת מהעשייה החינוכית רבה יותר בקרב המורות החיילות.
- כ-14% מכלל בנות השירות הלאומי חשות שעשייתן במהלך השירות הייתה ברמה לא מספקת ואף מאכזבת ומתחת ליכולת תרומתן האישית לעומת 6% בקרב המורות החיילות.

נתונים משלימים

78% מבוגרות המסלול של מורות חיילות ימליצו עליו בפני מועמדות בעתיד וישתמשו בהיגדים כגון "לתת למדינה מכל הלב", "אני גאה ללכת במדי צבא הגנה לישראל", "שירות

בצבא הגנה לישראל זה כבוד ולא בושה". בקרב בנות השירות הלאומי ימליצו 81% על שירות במסגרת זו.

23% מבין בוגרות שני הנתיבים שהמשיכו או סיימו לימודים לקראת תואר בהוראה ציינו שבחרו במסלול זה, לאחר שעסקו בתחומים קרובים בשירות לאומי או הצבאי, ובתחילה לא חשבו להמשיך בכיוון זה. כלומר יש מסקנה ברורה שהעיסוק בתחומי החינוך וההוראה מאיץ לבחירת ההוראה למקצוע לחיים.

מסקנות

הנתונים העיקריים שנמצאו במחקר:

- 70% מבנות השירות הלאומי סיימו מסלול אולפני בתיכון, ואילו המורות החיילות 48% מהן סיימו מסלול זה.
- 90% ממנהלי מוסדות החינוך מונעים הסברה על המסלול של מורות חיילות בתוך בתי הספר.
- 43% מבנות המסלול מורות חיילות קיבלו מרבנים היתר מותנה לשירות צבאי.
- 44% מכלל מקבלות היתר לשירות צבאי קיבלו אותו מסמכות תורנית בבית ספרן.
- אצל 71% מהמורות החיילות הסכימו שני ההורים לשירות צבאי במסלול זה.
- 61% מבנות השירות הלאומי – העדיפו את המסלול בשל האיסור ההלכתי לשירות צבאי.
- 18% מבנות השירות הלאומי מתגוררות בבתיהן במהלך השירות לעומת 7% מן המורות החיילות.
- 61% מבנות השירות הלאומי סוברות שההכנה לקראת משימות ההוראה הייתה ברמה טובה ומעלה לעומת 71% מן המורות החיילות שסברו כך.
- 95% מהמורות החיילות השתתפו בפעילות תורנית תומכת במהלך השירות לעומת 72% מבנות השירות הלאומי.

- האחוז של המורות החיילות שציינו שבמהלך השירות ובסיומו עלתה אצלן רמת קיום המצוות גבוהה בכ-8% מאשר בקרב בנות השירות הלאומי.
- מידת שביעות הרצון המשוקללת מהעשייה האישית החינוכית במהלך השירות גבוהה יותר בקבוצת המורות החיילות.

